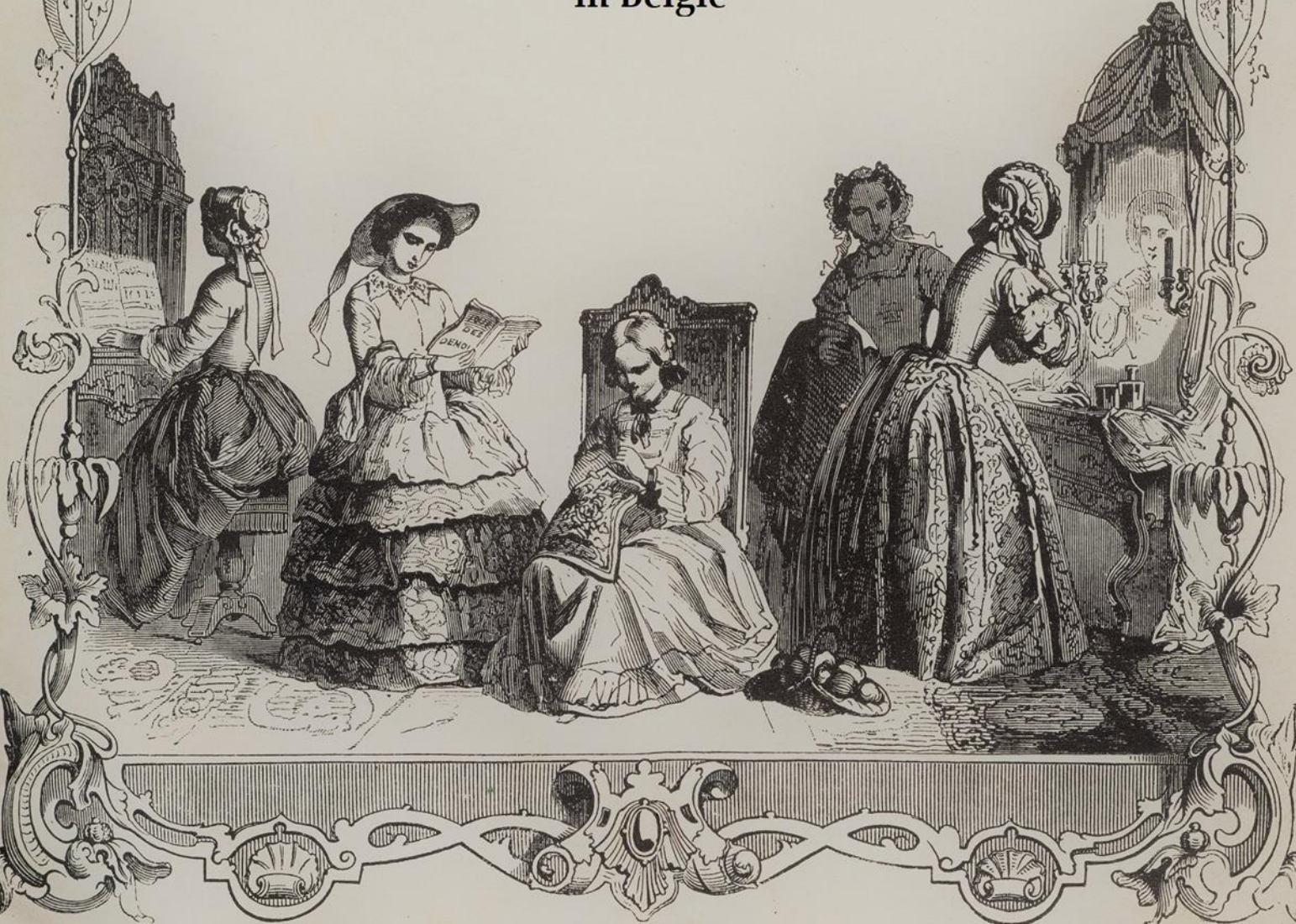

april 2024

REBEKKA'S GAZETTE

over de 19^e eeuw
in België

Waalse socialisten nemen een kijkje bij het arme Vlaanderen in 1901

Het boek “Door arm Vlaanderen” van de Belg August De Winne (1861 - 1935) heeft me zozeer geïnspireerd dat ik er een reeks artikels aan wou wijden. Dit boek van 1904 is een mooie getuigenis van de armoede in Vlaanderen aan het begin van de 20^e eeuw.

Voor dit boek reisde De Winne in 1901 rond met een aantal Waalse socialisten in Vlaanderen. Ze wilden uitzoeken of de miserie echt zo groot was. Ze bezochten zowel het platteland als de stad. Hij ondervroeg de mensen zoals documentairemakers dat nu zouden doen. Dankzij dit politiek en sociaal tijdsdocument leer je de vele verhalen kennen van de Vlaamse arbeiders en de ambachtslieden van rond de jaren 1900. Dit behoort tot ons ver, armoedig verleden waaruit later onze welvaart zou groeien.

In dit eerste deel vertel ik je het verhaal van de touwslagers van Hamme. Ondertussen wordt deze arme, maar eerlijke stiel niet meer uitgeoefend. Handenarbeid kon de concurrentie uiteindelijk niet meer aan met de mechanisch gefabriceerde producten.

OP BEZOEK BIJ DE ZEELDRAAIERS OF TOUWSLAGERS VAN HAMME

August De Winne was eerst van plan enkel de toestand van de Vlaamse arbeiders te bestuderen. Tijdens zijn reis bleek het meer werk dan gedacht. Zo kwam het dat hij ook ambachtslui bezocht. Zo dus ook de touwslagers van Hamme. Samen met een paar metgezellen was De Winne met de trein van Dendermonde naar Hamme gereisd. Deze metgezellen waarschuwden hem dat hij zich op het ergste moest voorbereiden want ze gingen verschrikkelijke tafereelen te zien krijgen.

Eerste dag in Hamme: bij de handtouwslagers

Toen De Winne met zijn metgezellen in Hamme toekwam, was het ijskoud. Heel het Vlaamse platteland lag bedolven onder een witte laag sneeuw. Ze zagen snel handtouwslagers (in deze streek buitenspinners genaamd) aan het werk.

Midden in een veld lag een strook grond van ongeveer één meter breed op 150 à 200 meter lang. Dit werd in de streek ‘baan’ genoemd. Buitenspinners hadden een grote oppervlakte nodig. Ze werkten met één enkele baan of met meerdere banen naast elkaar. Soms lagen er wel 12 naast elkaar.

Aan het einde van een baan stond een oud, grof genagelde hut, gemaakt van oude, niet gevierkante planken. Achteraan in de donkere hut bleek een kind aan een wiel te draaien om touw te twijnen.

Verz. Denis Pieters

Verz. Denis Pieters

Op de smalle strook liep een man langzaam achterwaarts met een natte vod in zijn rechterhand waarmee hij touw van hennep spon dat in een grote zak op zijn buik hing. Het gesponnen touw werd ondersteund door de pinnen op een soort harken, die op regelmatige afstand in de grond staken. Zo voorkwam men dat het touw ging doorhangen en over de vuile grond zou slepen.

De bezoekers liepen een veld op waar een 12-tal armoedig geklede arbeiders aan het werk

waren. Één van hen had even zijn touw neergelegd. Hij had het zo koud dat hij het warmer probeerde te krijgen door zijn armen hard in elkaar te slaan.

De man was zoals de andere touwslagers armoedig gekleed. Hij droeg een verstelde vest en broek, bedekt met kempstof (= hennep). Hij droeg op zijn hoofd een oude, vormeloze pet met de klep opzij.

Het leven van August De Winne (1861 - 1935) in het kort:

August De Winne werd in 1861 geboren in Brussel. Zijn vader was een spinner uit Ninove die uit noodzaak naar Brussel was getrokken om ander werk te zoeken. Hij werkte er als marmerbewerker voor een hongerloontje. Zijn moeder maakte handschoenen.

Zelf studeerde hij in Brussel in het Frans voor onderwijzer. Het Frans was immers de gangbare studietaal. Hij was een Vlaming, die in het Frans schreef. Hij werkte vanaf 1891 als redacteur bij het Belgisch, Franstalig en socialistisch dagblad Le Peuple, vanaf 1918 als directeur en vanaf 1921 als hoofdredacteur.

Voor dit blad ging hij met enkele Waalse socialisten op pad in Vlaanderen. Dit was op vraag van de Algemene Raad der Werkliedenpartij in 1901 voor Le Peuple. Tijdens een vergadering in 1901 vroeg men zich af hoe ze de laatste slag om het Algemeen Stemrecht konden aanpakken. Ze wilden de beweringen van Berragan ter plaatste laten onderzoeken door iemand van Le Peuple. Volgens hem waren er trage veranderingen op til bij de Vlaamse arbeidersklasse. De Kerk kon de misnoegde arbeiders niet meer sussen. Ze waren hun arm leven beu en wilden verandering. Er brak soms zelfs geweld uit bij de werkstakingen. Waren ze klaar voor een opstand? Waren ze zoals in Wallonië ontvankelijk voor de socialistische propaganda? Over de onderdrukking van de Vlaamse taal werd gezwegen. Zo kwam het dat hij er een reeks sociale reportages over schreef voor de krant Le Peuple. Deze werden samengebundeld in het boek "A travers les Flandres" van 1902. Het boek "Door arm Vlaanderen" is daar dus een vertaling van.

Van 1921 tot aan zijn dood in 1935 was hij ook schepen van sociale zaken in Sint-Gillis.

Met zijn grote klompen stampte hij op de grond en zei dat het zo koud was dat zijn natte doek in zijn handen bevroor. De touwslager bleek van half zeven 's morgen tot 7 uur 's avonds te werken. Zelfs als zon nog niet op was, konden ze in het halfduister werken. Bij

maneschijn nog langer. In de zomer werkten ze van 5 uur 's morgens tot 8 uur 's avonds. Om te kunnen overleven moesten zijn kinderen ook meewerken. Diep in hun binnenste waren ze verontwaardigd en woedend. Er waren honderden kinderen te zien op de banen. Ze draaiden aan het wiel of liepen langs de baan gedurende 12 uur per dag. Zelfs in deze vrieskou en ook de allerkleinsten ontkwamen niet.

Hun loon was afhankelijk van hun prestatie, want ze werden per stuk betaald. De meest behendige arbeiders konden tot 12 frank per week verdienen. De oudere arbeiders verdienden 9 à 10 frank.

Bij het **spinnen** worden **vezels** in elkaar gedraaid/gesponnen tot **garen/draad**. Het om elkaar heen draaien, heet **twisten**.

Twijnen van draden/garens tot strengen is het in elkaar draaien van meerdere (enkele) draden/garens waardoor een dikker en/of steviger garen/streng wordt gemaakt. Om het volume en de sterkte te verbeteren gebeurt twijnen meestal in de tegengestelde draairichting van het spinnen.

De vezels worden gesponnen tot garen, de garens worden getwijnd tot strengen. De strengen worden daarna geslagen tot een touw, vandaar de naam touwslagerij.

Ze namen amper de tijd om 's middags te eten.

Een huismoeder vertelde wat er zondag op hun menu stond:

- 's morgens: koffie en zwart brood.
- 's middags: haring of goedkoop Amerikaans spek met aardappelen en ajuin.
- 's avonds: karnemelk of koffie en zwart brood.

Een zevenjarig meisje was in de hut aan het werk. Ze draaide aan het wiel en wisselde steeds van hand. Een andere kleine knaap van nog maar 5 jaar oud liep met een koord op de baan. Soms waren de kinderen nog maar vier jaar oud, maar de meeste waren 6 tot 11 jaar oud.

In een stenen gebouw aan het einde van een baan zagen ze een oude touwslager aan het werk. Hij was bezig het ruwe kemp (=hennep) te zuiveren met een grote kam met lange stalen punten (= hekelen). Dit was om de ruwe hennep voor te bereiden om gesponnen te worden tot koord. In het gebouw lag zo'n dikke laag hennepstof dat je daardoor de voorwerpen eronder niet meer van elkaar kon onderscheiden.

Dit werk was heel ongezond voor de longen. De touwslager zei dat het stof hem bij de keel nam en overal binnendrong. Bij het licht van een slechte lamp bereidde hij vanaf 6u30 's morgens het kemp voor de spinners voor. Deze oude, krom gewerkte touwslager van 60 jaar oud deed dit werk al 56 jaar, dus vanaf zijn vierde levensjaar. Hij vertelde ook dat hij nooit naar school was geweest. Niemand van zijn familie van zeven was naar school geweest en niemand kon dus lezen. Ze waren ongelukkig. Zijn zoon was iets beter af bij het leger. Een andere zoon moest loten. Dus zelfs indien hij niet geloot werd, was er veel kans dat hij zich liet "verlappen" dwz dat een rijker persoon zijn plaats zou innemen. Je kon het hen niet kwalijk nemen want in de kazerne zouden hun zonen beter gevoed, beter gehuisvest en beter behandeld worden dan thuis.

De bezoekers vroegen aan een werkman of ze ooit praatten over socialisme? Toen een andere werkman passeerde, zei hij dat ze stil moesten spreken. In de week hadden ze geen tijd om zich met politiek bezig te houden. Enkel op zondag in de herberg verhieven ze soms hun stem, protesteerden ze tegen de rijken en hun eigen ellende. Hun hart liep dan over

vol heftige bewoordingen. Ze durfden dit enkel doen in de nabijheid van hun vertrouwde vrienden. De patroons vormden één familie. De werklieden hadden zo'n schrik dat hun patroons hen zouden kunnen horen. Want dan zouden ze afgestraft worden, hun job verliezen en nergens nog werk kunnen vinden.

De oude werker vertelde ook dat ze vorig jaar in de maand mei in werkstaking waren gedaan. De gendarmen waren op hen

afgestuurd. Ze waren razend. Ze waren aan het wachten in de kleine straten van Hamme en de vrouwen en kinderen wierpen met stenen naar de gendarmen die afkwamen. De werklieden gooiden hun kammen onder de hoeven van de paarden. Hij zei dat ze niet van kwade wil zijn, maar op het einde werd het hen toch te veel! Ondertussen rolden er tranen over zijn gerimpelde wangen. Voor de werkstaking waren er 400 touwslagers lid van de vakbond. Erna nog maar 70.

Tweede dag in Hamme: bij de mechanische touwslagers,...

's Anderendaags, op een zaterdag, keerden de bezoekers weer naar Hamme terug, ditmaal met Anseele. Ze brachten eerst een kort bezoek aan een coöperatieve winkel (van de socialisten). De winkel was slechts acht dagen geleden geopend en maar twaalf vierkante meter groot. Het vormde een kleine kapel in onbekende streken, in afwachting van het bouwen van een (socialistische) tempel.

Op hun weg verrezen er gebouwen van ongeveer twee honderd meter lang, en drie à vier meter hoog met halfronde vensters op regelmatige afstand. Deze mechanische touwslagerijen leken op uitgestrekte stallingen. De werklieden verdienden er iets meer dan de handtouwslagers. De laatste werkstaking was in hun voordeel. Het loon van werklieden van 25 tot 40 jaar oud was van 1,89 frank gestegen naar 2 frank en 2,25 frank geklommen. De handtouwslagers hadden ook een kleine opslag per kilogram gesponnen koord bekomen, maar ze waren erna verplicht om meer koord per kilogram grondstof voort te brengen. Dat betekende dus in werkelijkheid een lager loon. De handtouwslagerijen konden enkel door hun zeer lage lonen concurreren met de mechanische touwslagerijen. Deze strijd tussen de machine en het handwerk zorgde voor dezelfde drama's en sociale rampen als bij de weefnijverheid. De handtouwslagerijen waren gedoemd om vroeg of laat aan hun einde te komen.

Zo ontmoetten ze onderweg weer dezelfde twee oude touwslagers van de dag ervoor. Op een kruikar (=kruiwagen) brachten ze het gesponnen koord van één week naar hun baas. Één van hen herkende hen en deed teken van verstandhouding. De arme oude man leek nog altijd tevreden te zijn dat hij zijn hart had kunnen uitstorten. Hij had die week tien frank verdiend.

De bezoekers bevonden zich opnieuw op de banen. De werklieden waren er ook weer aan het werk met koord in hun hand, met de zak met kemp op hun buik, achterwaarts gaand met dezelfde trage afgemeten tred. Van tijd tot tijd hoorde je iemand 'draai' tegen een kind roepen. Dat betekende dat het kind gestopt was met te draaien aan het wiel. Waarschijnlijk door vermoeidheid. Men moest met regelmaat aan het spinnewiel draaien. Anders was het garen niet overal even dik.

Uit een hut weerklonk de slepende stem van een meisje. Het meisje zong een cafélied over bloemen en liefde. Ondanks alles konden deze arme kinderen toch nog een beetje lachen en vreugde vinden in hun harde leven.

August De Winne wou ook de onderwijzer van Hamme bezoeken. De uitgestreke gemeenteschool leek gezien zijn afmetingen gebouwd te zijn tijdens de periode van de schoolwet van 1879. De onderwijzer was afwezig omwille van een kantonale vergadering. Hij betreurde het. Hij wilde graag het aantal schoolgaande kinderen kennen, het aantal ongeletterden te Hamme,... Sowieso kon men wel veronderstellen dat Hamme als gevolg van de vele kinderarbeid een Belgische gemeente was met een groot aantal analfabeten.

Op een muur hing een witte aanplakbiljet met het gemeentereglement erop over prostitutiehuizen. Waren er dan huizen van ontucht in Hamme? Gezien de grote armoede en miserie in Hamme was de ontucht openlijk te zien of was het in het geheim. De mooie meisjes behoorden van rechtswege aan de fabrikanten toe. Het werd algemeen aanvaard en niemand protesteerde. Sommige moeders waren er zelfs fier op dat een patroon hun dochter wilde onderscheiden. Tijdens een werkstaking vond iemand het toch onwaardig dat haar dochter een lager loon kreeg ondanks dat ze zoals andere werkmeisjes vriendelijk was tegen de patroon en altijd gereed stond!

En de huizen van de fabrikanten stonden hoog en schoon in de burgerwijk van de kleine stad. Langs de kant van de touwslagerijen overheersten de kerk en het hospitaal de miserabele woningen. Het kerkhof, dat er dicht bij lag, herinnerde hen aan het roerend lied van Eugène Pottier, de dichter der arme lieden:

Jean Lebras, pauvre Jean Lebras (Jan Lebras, arme Jan Lebras)
Un jour, tu te reposeras! (Op een dag, zal je kunnen rusten!)

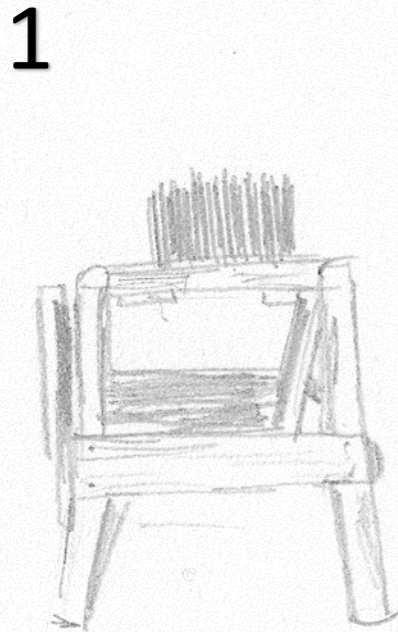
Op naar de volgende halte

Eindelijk verlieten de bezoekers de kleine stad van ellende, klerikalisme, onwetendheid en onzedelijkheid. Ze namen de trein naar Zele. De witte Vlaamsche vlakte strekte zich ver en wijd uit. Ondertussen reed hun rijtuig een kleine, dagbladverkooper voorbij. Hij droeg rond zijn pet een rode band, waarop men Vooruit las. Het kind, blauw van de koud, liep roepend op de weg: 'Vooruit, ééne cent!' En het leek de geest van Charles De Coster's Thijl Uylenspiegel, die aan het ingetogen Vlaanderen de nakende ontwakning (van het socialisme en opstand) aankondigde!

Wat hadden de touwslagers een hard leven. Met het hele gezin lange dagen werken in ongezonde omstandigheden en voor een hongerloontje. De kinderen konden niet naar school en hadden dus geen vooruitzichten om hun leven te verbeteren. Moeilijk om in de volgende generaties aan de armoede te ontsnappen. Volgende keer kijken we binnen bij andere arme zielen die proberen te overleven.

In Vlaanderen vond men uitgestrekte velden hennep (= kemp) om de zeeldraaiers en de touwslagers te bevoorraden zodat ze touwen konden maken voor de landbouw en de scheepvaart.

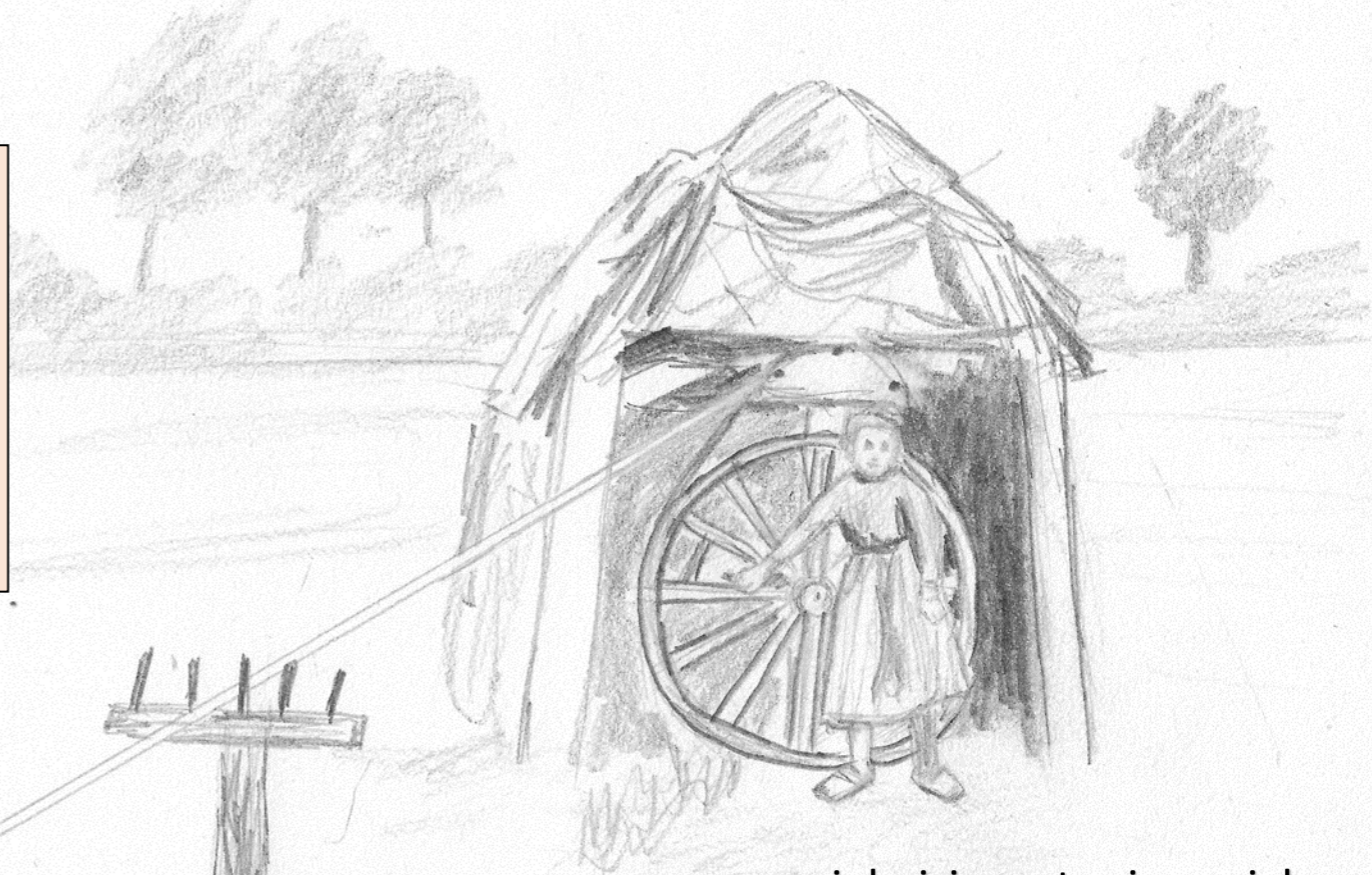
1
De boeren bereiden het hennep voor om naar de zeeldraaiers te brengen. Daarvoor moeten ze de kempstokken afpellen, uitdunnen of schoontrekken, in hennep-poppen (= bussels hennep) binden en laten drogen aan de balken van de zoldering.

hekel

2
Hekelen van hennepvezels in een hekelkot = hennepvezels klaarmaken om gesponnen te worden door ze te reinigen, te ontwarren en te kammen. Dit gebeurt door middel van een hekel = een houten blok/plank waarin een 50-tal scherpe ijzeren pinnen van ± 20 à 25 cm geschanst ingeslagen waren. Men trok doorheen deze scherpe pinnen de kempoppen zodat ze als het ware gekamd werden. Daarna noemde men deze vezels 'linten'.

spinbaan

spinhuisje met spinnewiel

3

zeelspinner

Het touwspinnen van linten tot enkelvoudig touw op spinbanen = de touwspinners versponnen de grondstof tot enkelvoudig touw (enkelgaren).

De zeelspinner droeg eenvoudige boerenkleding met daarboven een **voorschoot** zoals een buidel. Deze buidel met daarin de linten was aan zijn lenden vastgebonden. Hij liet deze linten tussen duim en wijsvinger glijden en ondertussen voegde (aaneenstrengelen) hij steeds meer vezels (=linten) toe om aan de nodige lengte te geraken. Dit met zijn linker of rechterhand. Ondertussen liep hij achteruit terwijl een kind aan het wiel draaide. De gehekelde vezels dienden vochtig gemaakt te worden. Voor fijne garens werd met de naakte hand gesponnen, maar voor grovere garens gebruikte men een natte spinvod (spinlap) om de warmte veroorzaakt door de wrijving af te koelen.

Voorschoot

Spinbanen = dit waren smalle stukjes slechte akkergrond van 70 tot 120 meter lang in de openlucht. Meestal waren de spinbanen gelegen in de armste wijken. Ze lagen in het verlengde van het spinnewiel. Om de 10 meter stond er een steun.

steun/kruk

Steun = kruk = bestond uit een houten staak van ± 1,5 meter met erbovenop een horizontale dwarslat waarop een vijftal (keper)nagels op een afstand van ± 20 cm van elkaar geslagen waren. Hierop werden de verschillende draden gelegd om de gesponnen en gedraaide draden te leiden en uiteen te houden. Zo verhinderde men dat de draden vuil zouden worden door over de grond te slepen.

Spinhuisje:

Op de spinbaan stond een spinhuisje waarin het spinnewiel stond. Hieraan draaide de wieldraaiër. Meestal werd dit gedaan door de kinderen van de zeelspinner zelf.

Spinnewiel:

Dit was het werktuig van de spinner. Door aan het houten wiel te draaien draaiden de spinnen rond die door een lederen drijfriem met het wiel verbonden waren. Aan het haakje op de spil maakte men wat vezels vast om zo te kunnen beginnen met het spinnen.

Het opwinden van enkelgaren op zelfgemaakte spoelen die met kruishouten waren gemaakt (of haspels).

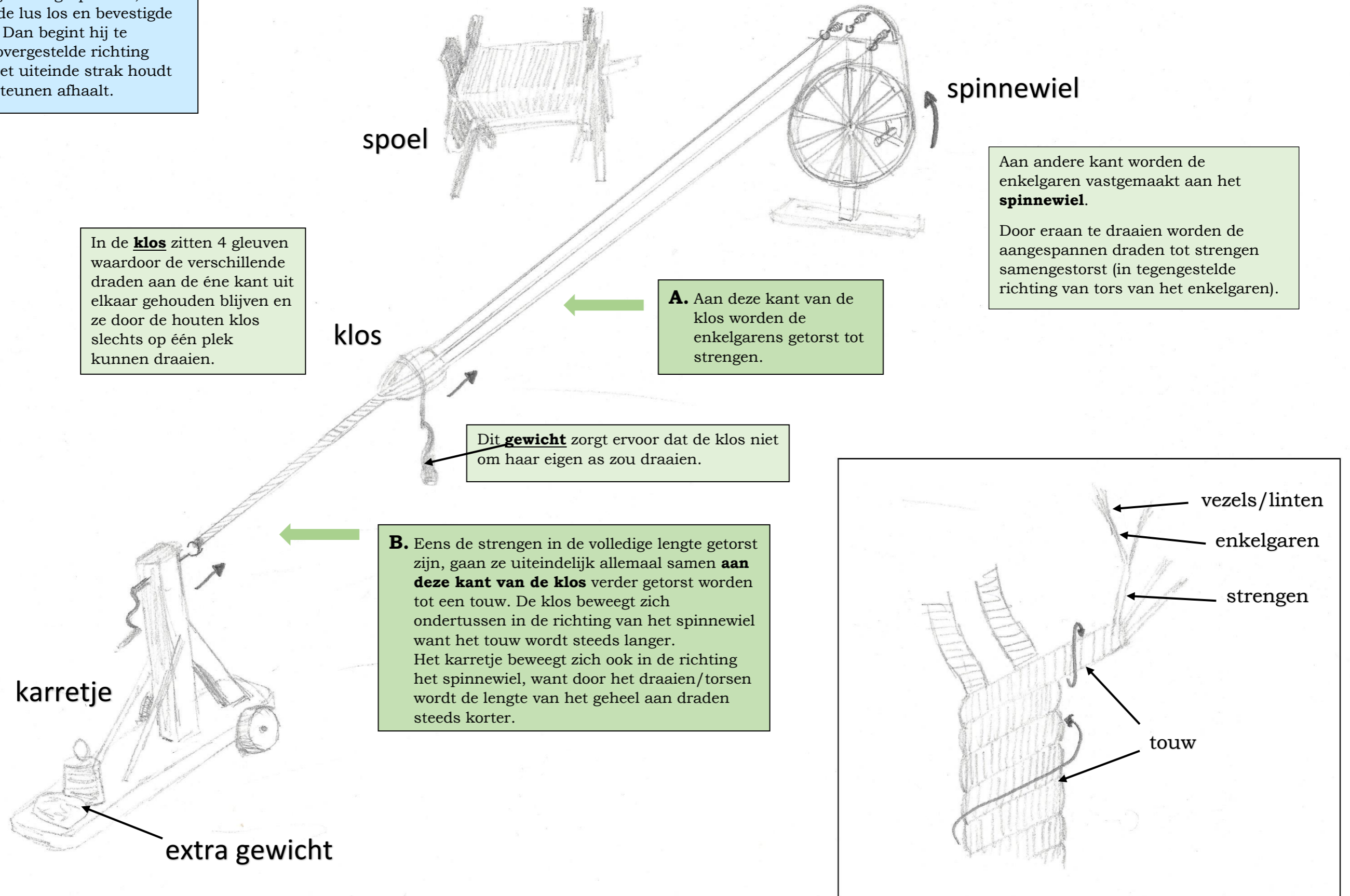
Eens een bepaalde lengte was gesponnen, maakte de wieldraaier de lus los en bevestigde hij deze aan de haspel. Dan begint hij te herdraaien in de tegenovergestelde richting terwijl de zeelspinner het uiteinde strak houdt en de koorden van de steunen afhaalt.

4

5

Ambachtelijk touwslagen:

Na het spinnen verkreeg men een enkelgaren (tors gewoonlijk rechts). Dit werd dan door de touwslager verwerkt tot strengen (= enkele enkelgarens samengestort tot een streng <-> tors enkelgaren). Deze strengen werden dan verder gedraaid tot zwaarder touw.

In de **klos** zitten 4 gleuven waardoor de verschillende draden aan de éne kant uit elkaar gehouden blijven en ze door de houten klos slechts op één plek kunnen draaien.

A. Aan deze kant van de klos worden de enkelgarens getorst tot strengen.

Aan andere kant worden de enkelgaren vastgemaakt aan het **spinnewiel**.
Door eraan te draaien worden de aangespannen draden tot strengen samengestort (in tegengestelde richting van tors van het enkelgaren).

Dit **gewicht** zorgt ervoor dat de klos niet om haar eigen as zou draaien.

B. Eens de strengen in de volledige lengte getorst zijn, gaan ze uiteindelijk allemaal samen **aan deze kant van de klos** verder getorst worden tot een touw. De klos beweegt zich ondertussen in de richting van het spinnewiel want het touw wordt steeds langer. Het karretje beweegt zich ook in de richting het spinnewiel, want door het draaien/torsen wordt de lengte van het geheel aan draden steeds korter.

Karretje of wagentje met twee wielen, verzaard met stenen of gewichten.
De draden worden hieraan vastgemaakt aan een haak dat om zijn eigen as kan draaien.
Meer gewicht betekent een sterker in elkaar gedraaid touw. De koorden worden erdoor meer of minder strak aangespannen gehouden.